

Janusz Ziarko

prof. nadzw. dr hab., Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego

Framing w nowych mediach jako narzędzie manipulacyjnego oddziaływania na społeczeństwo, na przykładzie budowania dyskryminującego obrazu uchodźców

Wprowadzenie

Artykuł jest próbą dostrzeżenia i wyjaśnienia niektórych zasad *framingu* stosowanych w interpretacji medialnych informacji dotyczących wydarzeń związanych ze zjawiskiem uchodźstwa.

Na podstawie analizy i oceny artykułów oraz komunikatów zamieszczanych na stronach internetowych, autor zamierza pokazać jak nadawca może zarządzać naszym myśleniem i zachowaniem jako kreator, kreatora informacji. W tym celu, na przykładzie konkretnych tekstów medialnych, obrazujących wypowiedzi osób znanych oraz opinii relacjonujących wypowiedzi tych osób, pokazano jak można odkodować technikę *framingu*, powszechnie stosowaną w przekazach medialnych, jako narzędzia służącego kształtowaniu wizerunku rzeczywistości. Artykuł wskazuje na skutki zabiegów perswazyjnych i manipulacyjnych, jakimi są utrwalanie stereotypów o uchodźcach i kształtowanie ich negatywnego obrazu, wyrażające się rosnącą niechęcią społeczną do uchodźców.

Językowy obraz perswazji i manipulacji w komunikowaniu o uchodźcach

Język jest czymś więcej niżeli tylko środkiem służącym do porozumiewania się. Umożliwia on człowiekowi/ludziom rozumienie świata, które wyrażane jest słowami o określonym potencjale znaczeń, jakie im nadajemy. Ułatwia tworzenie swego rodzaju modeli rzeczywistości uporządkowanych w określony sposób, odzwierciedlających swoiste nastawienia, doświadczenia, zespoły wartościowań i norm, czyli światopoglądów danego podmiotu, grupy społecznej, czy nawet narodu¹. Język pozwala na kreowanie i konstytuowanie rzeczywistości, na tworzenie o niej wiedzy oraz jej przekazywanie od osoby do osoby, z pokolenia na pokolenie². Słowa, którymi się posługujemy i ich znaczenia są kształtowane przez ludzi zależnie od ich kultury i osobistego doświadczenia, i to one pomagają ludziom budować językowe obrazy ich rzeczywistości.

Za J. Bartmińskim powiemy, że językowy obraz rzeczywistości to „(...) pewien zespół sądów mniej lub bardziej utrwalony w języku, zawartych w znaczeniach wyrazów lub przez te znaczenia implikowanych, który orzeka o cechach i sposobach istnienia obiektów świata poza językowego”³. Kategorie i struktura używanego przez nas języka – tutaj opozycja „swój – obcy” – zamykają nasze myślenie w pewnych pojęciowych ramach, w obrębie których, angażując bardzo sferę emocjonalno-uczuciową, „(...) kategoryzujemy rzeczywistość na tę «naszą» – w której czujemy się zadowoleni, bezpieczni, swojscy – i na tę «inną» – w której lokalizujemy przeciwległy biegun dla «swojskości»: «obcość»”⁴. Jest więc faktem, że nasz język wpływa na naszą zdolność zwracania na „coś” swojej uwagi, umożliwia nam „(...) wprowadzenie rzeczy w przestrzeń publiczną”⁵, a przez to kieruje naszą uwagę „(...) w stronę określonych aspektów działania ludzi i sytuacji, w jakiej się znajdujemy”⁶, język jest też „(...) miejscem, z którego wspólnie przyglądamy się światu”⁷, a więc „(...) determinuje to, co widzimy w świecie oraz jak myślimy”⁸. Język określa rzeczywistość ludzi, jest tym czymś, co sprawia, że ludzie tworzą wokół siebie kulturowe środowisko, w którym ciągle aktualny jest podział na „moje” i „nie moje”, który wykorzystywany jest do definiowania obcości, a będzie nią wszystko to, co jest przeciwstawne „swojskości”. Faktem też jest, że język łączy ludzi w grupy, że wspólnoty, dla których właściwy jest dany język, wytwarzają charakterystyczne dla

¹ M. Ulidis, *Blog a językowy obraz świata partii politycznej. Analiza kwantytatywno-korpusowa na przykładzie komunikacji Platformy Obywatelskiej*, „Nowe media. Studia i rozprawy” 2013, nr 4, s. 111–36, w: <http://dx.doi.org/10.12775/NM.2013.005> [dostęp: 10.09.2017].

² G.W. Grace, *The Linguistic Construction of Reality*, London 1987, s. 3.

³ J. Bartmiński, R. Tokarski, *Językowy obraz świata a spójność tekstu*, [w:] *Teoria tekstów. Zbiór studiów*, red. T. Dobrzyńska, Wrocław 1986, s. 72.

⁴ S. Grabias, *Analityczne kategorie obcości*, s. 3, www.studiasocjologiczne.pl [dostęp: 31.03.2016].

⁵ Ch. Taylor, *Teorie znaczenia*, [w:] *Język, dyskurs, społeczeństwo*, red. L. Rasiński, tłum. A. Orzechowski, W. Jach, Warszawa 2009, s. 157.

⁶ B. Maciejewska, *Jak pisać i mówić o dyskryminacji. Poradnik dla mediów*, Stowarzyszenie Inicjatyw Niezależnych „Mikuszewo”, Mikuszewo 2007, s. 16.

⁷ Ch. Taylor, *Teorie znaczenia...*, *op. cit.*, s. 157.

⁸ B. Maciejewska, *op. cit.*, s. 16.

siebie rozumienie i ujmowanie świata w jakiś konkretny sposób. Ułatwia kontaktowanie się, gromadzenie wiedzy, jej zapamiętywanie, przechowywanie i przekazywanie, jako tradycji, a przez to rozwijanie jednostkowych i społecznych tożsamości. Określa relacje między ludźmi i grupami ludzi, a tym samym narzuca im pewne wizerunki rzeczywistości⁹. Analizując i opisując przy pomocy języka różne formy odbierania, doświadczania i wyobrażania „obcości”, które to przeżycia określają zarówno „nas”, ale i „obcych”, interpretując rzeczywistość tworzymy z jednej strony, obraz/model tego, w jaki sposób ludzie – jednostki, różne grupy czy dane społeczeństwa widzą problemy uchodźców – „obcych”, z drugiej, kreują wizerunki tej rzeczywistości, które wskazują, jak można/należy się w niej poruszać.

Komunikacja w bezpieczeństwie cechuje się podobnymi właściwościami, jak wszystkie inne akty komunikowania się zachodzące pomiędzy ludźmi. Jest dynamicznym, interakcyjnym procesem społecznym, zawsze przebiegającym w danym sytuacyjnym kontekście warunkowanym liczbą, swoistością i indywidualnością uczestników procesu. Może to być kontekst instytucjonalny, grupowy, masowy, historyczny, psychologiczny, społeczny, kulturowy. Komunikowanie się to proces wymiany znaczeń, w którym jednostka (nadawca) przekazuje informacje, idee, uczucia i emocje, umiejętności, za pośrednictwem słów, symboli, obrazów, schematów, wykresów, aby spowodować zmianę w zachowaniu innych jednostek (odbiorców)¹⁰. Łączy ludzi, którzy komunikują się pomiędzy sobą (utrzymują kontakt, porozumiewają się), może przebiegać na różnych poziomach oraz wykorzystywać różne językowe narzędzia, na przykład perswazję, manipulację. Przekazywane treści mogą powodować u odbiorcy, jak i u nadawcy, zmianę sposobu myślenia, sposobu działania, wpływać na postawy, poglądy i inne wymiary ludzkiej psychiki¹¹. Ich wynikiem są dokonujące się dostrzegalne dwukierunkowe zmiany w zachowaniu odbiorcy i nadawcy komunikatu, których zakres oraz dynamika zależne są od intencji i kompetencji komunikacyjnych nadawcy oraz odbiorcy.

Techniki językowe – perswazja, manipulacja – mogą być skutecznymi narzędziami uzyskiwania zamierzonego efektu komunikowania się. Umiejętności, z jednej strony stosowania technik językowych, a z drugiej unikania ich negatywnego oddziaływania na efekty procesu komunikowania się, stają się coraz częściej nieodzowne w związku z ogromną ilością komunikatów w różny sposób informujących o uchodźcach, które powodują niepokoje w małych i dużych grupach społecznych. Znajomość podstawowej wiedzy psychologicznej i socjotechnicznej z zakresu komunikowania się staje się koniecznością, a umiejętność jej stosowania może okazać się niezbędna w zrozumieniu i przewidywaniu społecznych zachowań jednostek oraz grup ludzkich związanych z obcością. W potocznym rozumieniu komunikacyjne oddziaływanie perswazyjne czy manipulacyjne postrzegane jest przez wielu ludzi, jako wywieranie wpływu, pobudzanie do pewnych działań, sprawiające, że małe grupy ludzi mogą wpływać i kierować większymi grupami po to, by osiągnąć swoje cele, zadania czy jakieś inne

⁹ M. Czerwiński, *Kultura Dyskurs Znak*, WUJ, Kraków 2015, s. 136.

¹⁰ Na podstawie: C.I. Hoviand, I.L. Janis, H.H. Kelly, *Communication and Persuasion*, Yale University Press, New Haven 1953, s. 12; B. Brelson, G. Sleiner, *Human Behaviour*, Harcourt Brace and Janovich, New York 1964, s. 527; za: St. Juszczyk, *Interakcja człowieka z mediami*, Nauczyciel i Szkoła 1997, t. 1(2), s. 10–28.

¹¹ W. Szewczuk, *Słownik psychologiczny*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1985, s. 127.

korzyści¹². Aby perswazyjne czy manipulacyjne oddziaływanie pomiędzy ludźmi było możliwe, musi istnieć komunikacja, czyli „(...) porozumiewanie się, przekazywanie myśli, udzielanie wiadomości”¹³, zawierająca takie czynniki, które mają wpływ na sposób zachowania się ludzi, w tym na podejmowanie decyzji czy relacje międzyludzkie. Wówczas nadawca, za pośrednictwem komunikatów, którymi może być jednostka, grupa społeczna, instytucja, wywołuje zmiany w postawach człowieka, w jego zachowaniu się, myśleniu, motywacji i emocjach. Uzyskanie takich zaplanowanych wyników wymaga świadomego komunikacyjnego wpływu na rzeczywistość społeczną poprzez stosowanie podejść socjotechnicznych, czyli zespołu zaleceń „(...) dotyczących tego, jak dokonywać świadomych przekształceń społecznych po to, aby osiągnąć zamierzone cele. (...) zaleceń o oznaczonym zakresie, których podstawą są pewne twierdzenia o znacznym stopniu uzasadnienia i ogólności (...)”¹⁴. Także zaleceń, które „(...) opierałyby się nie tylko na świadomie sformułowanych twierdzeniach, lecz i na twierdzeniach formułowanych intuicyjnie w oparciu o doświadczenie, analizę historii, wydarzeń społeczno-politycznych itd.”¹⁵

Perswazja to „tłumaczenie, namawianie, odradzanie, przekonywanie kogo o czym, perswadowanie (...)”¹⁶, ale także to „systematyczne próby wpłynięcia na myśli, uczucia i działania innej osoby za pomocą przekazywanych argumentów”¹⁷. Można powiedzieć, że „perswazyjne oddziaływanie nadawcy na odbiorcę polega na możliwie delikatnym, ale jednoznacznym informowaniu o niezbędności dokonania określonego wyboru, na ugruntowywaniu przeświadczenia o słuszności jakiegoś punktu widzenia czy celowości jakichś poczynań”¹⁸. Perswadując dokonujemy interpretacji faktów, ich analizy poprzez nawiązywanie do pewnych funkcjonujących w przestrzeni publicznej faktów bądź do stworzonych na potrzeby perswazji nowych danych. Dla przykładu – konfrontacja „obcości” i „swojskości” stanowi podstawę dla perswazyjnego, a często manipulacyjnego posegregowania rzeczywistości społecznej, wyrażającego się dzieleniem ludzi na obcych i swoich. Towarzyszą temu takie społeczne zjawiska, jak stereotypy (pozytywne i negatywne), uprzedzenia, większy lub mniejszy dystans międzyjedenstwowym oraz międzygrupowym, których wyrazem czy manifestacją jest odbieranie i przeżywanie „obcości” w kategoriach „my–swoi”, „oni–obcy”. Perswadując komentujemy pewne fragmenty rzeczywistości, wyjaśniamy i tłumaczymy je, uzasadniamy potrzebę takich, a nie innych zachowań, odwołując się przy tym do ugruntowanych już poglądów adresata i/lub do jego aktualnych stanów emocjonalnych. Perswazja może wchodzić w skład propagandy, jako na „(...) celowe oddziaływanie na zbiorowość i jednostki, zmierzające - przez wykorzystanie środków perswazji intelektualnej i emocjonalnej — do wykształcenia pożądanych przekonań i zachowań”¹⁹. Tak postrzegana perswazja staje się narzędziem propagandy szerzącej jakiegoś poglądy, idee,

¹² Zob.: B. Wojtasik, *Pułapki manipulacji w poradnictwie zawodowym*, [w:] *Poradnictwo zawodowe w wymiarze europejskim*, red. W. Rachalska, Częstochowa 1999, s. 78.

¹³ *Mały Słownik Języka Polskiego*, WN PWN, Warszawa 1997, s. 332.

¹⁴ A. Podgórecki, *Zasady socjotechniki*, Warszawa 1966, s. 33.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Mały Słownik Języka Polskiego...*, *op. cit.*, s. 612.

¹⁷ P.G. Zimbardo, F.L. Ruch, *Psychologia i życie*, Warszawa 1997, s. 675.

¹⁸ M. Szulczewski, *Informacja społeczna*, KiW, Warszawa 1979, s. 94.

¹⁹ *Encyklopedia popularna*, WN PWN, Warszawa 1999, s. 673.

hasła, mające na celu pozyskanie kogoś dla jakiejś idei, akcji itp.²⁰, a tą drogą służy systematycznemu rozpowszechnianiu

(...) określonych idei, doktryn czy sposobów działania dla poparcia własnego stanowiska lub zdyskredytowania stanowiska przeciwnika; często prawdziwy cel lub źródło tej formy perswazji są ukryte przed jej zamierzonymi adresatami; zwykle ma doprowadzić do zmiany przekonań politycznych²¹.

Efektom stosowania tych technik komunikowania się są obserwowane we współczesnym społeczeństwie podziały na swoich i obcych, które obecne są pod różnymi postaciami, obejmują wszelkie kategoryzacje społeczne, w tym także te, dokonywane na podstawie oceny różnic kulturowych, religijnych, obyczajowych występujących pomiędzy „swoimi” a „obcymi”, z kolei „obcy” – według F. Znanieckiego – są nośnikami odmiennych wartości, a „obcość” będzie zawsze wartościowana ujemnie²².

Powyższe techniki komunikowania mogą zawierać się w manipulacji, a ona z kolei stanowić może element każdej z tych technik. Esencją manipulacji oddaje definicja mówiąca, że jest to „(...) podstępne wykorzystywanie jakichś okoliczności, naginanie, przeinaczanie faktów w celu kierowania kimś bez jego wiedzy, wpływania na cudze sprawy, zachowania, nastroje, dla osiągnięcia własnych korzyści”²³. Rozwinięcie tej definicji wskazuje na manipulatorskie intencje wywoływania u odbiorcy komunikatu takich reakcji emocjonalnych, które nie wypływają z rzeczywistej sytuacji, nie znajdują w niej uzasadnienia, po to, aby użytkownik komunikatu „(...) stał się narzędziem organizowania własnego życia pod dyktando tych, którzy mają w tym jakiś swój interes. Dyktat ów realizuje się przez skryte ingerowanie w motywację jednostki (...)”²⁴. Manipulacja, w *Słowniku synonimów* autorstwa A. Dąbrowskiej i in. z 1998 roku, znajdując się w gniazdach „intryga” i „oszustwo”, ma w odniesieniu do kontaktów międzyludzkich i całej sfery społecznej wydźwięk ujemny. Świadczą o tym zawarte w gniazdach „intryga” i „oszustwo” takie pejoratywy, jak: machinacje, kombinacje, gierki, knowania, matactwo, machlojki, konszachty, knucie, intryganctwo, nabieranie, ogłupianie, otumanianie, kręcenie, krętactwo, matactwo, dezorientacja, oszukaństwo, kuglarstwo, kanciarstwo, cygaństwo²⁵.

Istota framingu i jego znaczenie w międzyludzkim komunikowaniu się

Komunikat zajmuje centralne miejsce w procesie komunikowania się, bowiem łączy uczestników procesu. To kompleksowa struktura, na którą składają się słowa, gesty,

²⁰ *Słownik Wyrazów Obcych. Wydanie nowe*, WN PWN, Warszawa 1996, s. 906.

²¹ P.G. Zimbardo, F.L. Ruch, *Psychologia i życie*, op. cit., s. 677.

²² F. Znaniecki, *Studium nad antagonizmem do obcych*, [w:], idem, *Współczesne narody*, przeł. Z. Dulczewski, PWN, Warszawa 1990, s. 300, 321.

²³ *Słownik Wyrazów Obcych*, op. cit. s. 686.

²⁴ M. Szulczewski, *Informacja społeczna*, op. cit., s. 89.

²⁵ A. Dąbrowska, E. Geller, R. Turczyn, *Słownik synonimów*, Świat Książki, Warszawa 1998, s. 36, 85.

symbole i ich znaczenia, zakodowane oraz dekodowane. Każdy komunikat należy traktować jako intencjonalny model fragmentu rzeczywistości, jako językowy obraz naszego świata, który zawiera

(...) różnie zwerbalizowaną interpretację rzeczywistości, dającą się ująć w postaci zespołu sądów o świecie. Mogą to być sądy 'utrwalone', czyli mające oparcie w samej materii języka [...], ale także sądy presuponowane, tj. implikowane przez formy językowe, utrwalone na poziomie społecznej wiedzy²⁶.

Na przykład, w procesie komunikacji pamięć stereotypu prezentującego uchodźców, utrwalana wielokrotnym powtarzaniem stereotypizowanych treści, zawierająca w sobie sprymitywizowane i zabarwione wartościująco opinie oraz przekonania dotyczące nie swojej grupy społecznej i/lub jej członków, jest znaczącym czynnikiem przypisującym identyczne cechy, zachowania, role społeczne wszystkim członkom nie swojej grupy, niezależnie od rzeczywistych różnic między członkami. Komunikat przedstawia zatem obraz fragmentu naszego świata, ujmując go za pomocą ustrukturyzowanych treści językowych. Tak więc zawartość komunikatu stanowi: „zbiór duchowych treści językowych, ograniczonych systemem językowym, definiujących świat punkt po punkcie”²⁷. Wynika to z faktu, że nasze czynności poznawcze ściśle powiązane są z

(...) mówieniem oraz myśleniem w języku, w którym i poprzez który konstruujemy system sądów i wartościowań, a następnie za jego pomocą orientujemy się i funkcjonujemy w świecie. Produkowane w procesie komunikacji (...) multiwersum znaczeń jest realizowane w systemie społecznym, czyli również w perspektywie ponadindywidualnej²⁸.

Na przykład uprzedzenia, które z natury są negatywnym, wrogim nastawieniem w stosunku do wyróżnionej grupy ludzi, opartym wyłącznie na ich przynależności do tej grupy, które cechują się emocjonalnym zaangażowaniem, nieosadzonym w wiedzy i przeżytych doświadczeniach, a umiejętnie pobudzanie uprzedzeń silnie zakorzenia je w ludzkiej świadomości – czyni je „odpornymi” na zmianę popieraną racjonalnymi argumentami. Podkreślić tutaj należy, że zrelatywizowana do konkretnej jednostki, która operuje w języku, subiektywna postawa dotycząca uchodźców nie wyklucza istnienia obiektywnego spektrum postaw nieprzychylnych uchodźcom, czyli kolektywnych obrazów świata, w ramach którego uprzedzenia, dyskryminacja stają się normalnością. Pojawia się pytanie o to: jak kształtowane przez masmedia są ludzkie postawy, zarówno jednostkowe, jak i grupowe, nieoparte na racjonalnych przesłankach, które skłaniają ludzi do marginalizowania czy odrzucania „obcych”, niedostrzegania trapiących ich problemów?

Narzędziem takim jest *framing* (ramowanie), który ułatwia masowemu komunikowaniu perswazyjne i manipulacyjne oddziaływanie na ludzi. *Framing* to nowa

²⁶ J. Bartmiński, *Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata*, [w:] *Językowy obraz świata*, red. J. Bartmiński, Wyd. UMCS, Lublin 1999, s. 12.

²⁷ A. Mańczyk, *Wspólnota językowa i jej obraz świata. Krytyczne uwagi do teorii językowej Leo Weisgerbera*, Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Zielona Góra 1982, s. 41–42.

²⁸ M. Ulidis, *Blog a językowy obraz świata partii politycznej...*, op. cit.

subdyscyplina naukowa rozwijająca się na pograniczu psychologii, socjologii, politologii, nauki o komunikowaniu, której przedmiot badań obejmuje zagadnienia dotyczące głównie: 1) treściowej zawartości komunikatów, przekazów medialnych i roli, jaką w tym przekazie odgrywają dziennikarze, politycy, przedstawiciele kościołów i inne ważne osoby; 2) społecznego oddziaływania mediów, a także medialnych podejść i sposobów formowania dyskursu publicznego; 3) wpływu mediów na kształtowanie się obywatelskiej sfery publicznej i tzw. nowych ruchów społecznych. Motywem rozwoju *framingu* jest rosnące zainteresowanie nauk społecznych konstrukcyjnym charakterem życia społecznego, a więc koncentrowania większej uwagi na wpływie mediów na to, co i jak ludzie myślą i dalej, jak się zachowują. Ważne zatem stają się zagadnienia związane z rosnącym udziałem mediów i medialnych przekazów w konstruowaniu pożądanego obrazu społeczeństwa, czyli w konstrukcji społecznej rzeczywistości. Strategicznym narzędziem wspierającym konstruowanie takiego społeczeństwa, sprawiającym że w społeczeństwie zagnieżdżają się oczekiwane formy i treści jego myślenia oraz zachowania się, są specyficznego rodzaju mentalne schematy poznawania i interpretacji wydarzeń, które definiujemy jako ramy (frames). Robert Ertman mówi, że stosowanie ram polega na tak dobranej selekcji i hierarchii komunikacyjnych priorytetów, które sugerują odbiorcy pewną całościową interpretację przedstawianych faktów. Stwierdza on, iż tworzone ramy określają sposób definiowania problemów, wyznaczają podejście do diagnozowania przyczyn problemów, narzucają oceny moralne i sugerują remedia. Realizacji zamiarów ramowania może służyć wiele narzędzi tekstowych, m.in.: umieszczanie problemu w określonych kontekstach, odwoływanie się do kontekstu w sposób podkreślający problem, dobór informacji podnoszących wagę problemu, podawanie dobranych przykładów, powoływanie się na konkretne źródła itp.²⁹

Osobom medialnym: politykom, ekspertom niekiedy ciężko jest uniknąć odejścia od czystego obiektywizmu na rzecz pewnej stronniczości, zaś innym razem świadomie prezentują zramowane informacje, chcąc osiągnąć zamierzony medialny efekt. Informacje, jakie otrzymują media – dziennikarze od swych źródeł często mają już wbudowaną ramę, która odpowiada celom źródła i mało prawdopodobne, by była czysto obiektywna³⁰. Rozumienie ramy, jako schematu poznawczego, w określony sposób umożliwia kodowanie i dekodowanie medialnych przekazów, dyktowany aktualnymi potrzebami nadawców komunikatów.

W psychologii *framing* wykorzystywany jest jako teoria schematów poznawczych, wyjaśniająca procesy ludzkiego poznania, przyswajania i obróbki informacji. Schemat poznawczy rozumiany jest jako „(...) sposób organizacji wiedzy pierwotnej determinujący proces przyswajania i obróbki nowej informacji”³¹. Są więc schematy myślowymi konstruktami nieomal wszystkiego z czym człowiek ma kontakt: człowiek, dom, szkoła, zwierzę, procedura postępowania, itp., przyjmującymi postać struktur i szablonów albo systemów reguł, które stosujemy, żeby interpretować napotykane obiekty oraz sytuacje, w jakich się znajdujemy, które wpływają na nasze oceny

²⁹ R. Entman, *Framing: towards clarification of a fractured paradigm*, „Journal of Communication” 1993, Vol. 43, s. 51–58.

³⁰ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, PWN, 2007, s. 370–374.

³¹ Cytat za: S. Michalczuk, *Jednostka i społeczeństwo w świecie mediów. Klasyk i współczesne idee w teoriach średniego zasięgu*, Śląsk Sp.z. o. o. WN, Katowice 2015, s. 76.

i zachowania³². Schematy w umysłach ludzi gruntują się w toku procesu uczenia się obejmującego refleksję nad wieloma pojedynczymi doświadczeniami, ich abstrakcyjne uogólnianie tworzące mikro teorie, schematy poznawanej rzeczywistości. Cechą charakterystyczną schematów myślowych różnych ludzi jest to, że są one do siebie podobne i pozwalają ludziom na zbliżoną do siebie interpretację obserwowanych zjawisk. Schematy dotyczące niektórych typów ludzi to stereotypy, którym „(...) towarzyszą reguły dotyczące tego, jak zachowujemy się (lub jak powinniśmy się zachować) w kontakcie z ludźmi pasującymi do owych stereotypów”³³. Schematy i stereotypy mogą być aktywizowane zarówno przez celowo nadawane bodźce/sygnaly, a niekiedy też przez przypadkowe fakty. Każdy taki bodziec/sygnal wywołuje rozprzestrzeniające się w naszym umyśle pobudzenie schematów i stereotypów oraz powiązanych z nimi innych pojęć i znaczeń. Tak więc pierwotnie aktywizowane pojęcie, na przykład „uchodźca”, promienieje na inne pojęcia, które z nim w naszym umyśle są powiązane. Odbierane informacje, dotyczące na przykład uchodźców, mogą aktywizować pojęcia terrorysty i terroryzmu oraz powiązane z nimi schematy zagrożeń, będące umysłowymi reprezentacjami nieszczęść związanych z zamachem terrorystycznym. Rozprzestrzeniające się pobudzenie sprawia, że jesteśmy podatni na niepożądany wpływ rozmaitych czynników: materialnych i niematerialnych na nasze oceny i zachowanie, że nie obserwujemy „naszymi zmysłami”, lecz widzimy za pomocą schematów poznawczych, które znajdują się w naszym umyśle. Schematy takie, internalizowane i dotyczące wielu osób, mogą być błędne pod pewnymi lub wszystkimi względami, mogą wywierać zbyt silny wpływ na to co sądzimy i jak zachowujemy się w sytuacji, a także w stosunku do innych ludzi. W efekcie „(...) nasza interpretacja natury i znaczenia zdarzeń zależy w dużej mierze od przechowywanych w umyśle schematów i od inicjowanych przez nie procesów wnioskowania (inferencji)”³⁴. Niepokojący jest więc fakt, że „(...) nasze rozumienie świata niematerialnego, w tym nasze przekonania dotyczące cech innych ludzi, (...) w całości zależą od przechowywanej wiedzy i ukrytych procesów rozumowania”³⁵.

Z perspektywy socjologicznej *framing* odnoszony jest do konkretnych sytuacji, w których może znaleźć się człowiek. Sytuacja taka, z jednej strony, posiada swoje bazowe, esencjalne odniesienie do zasad, reguł i praw, które ją powinny określać, z drugiej strony, uwikłana jest w konstruowany przez ludzi świat społeczny nadający jej aktualne wymiary charakteryzujące bieżące relacje i zależności pomiędzy ludźmi, ich zachowania wynikające z pełnionych ról, czy dyktowane chwilowymi impulsami. Pierwsza perspektywa ma charakter naturalny, wypływa z ludzkich doświadczeń związanych z daną klasą sytuacji. Druga perspektywa jest wtórna i przyjmuje postaci determinowane wymaganiami dzisiaj preferowanych celów, oczekiwań, możliwości czy potrzeb. Relacje pomiędzy tymi perspektywami są mniej lub bardziej trwałą konstrukcją mieszczącą się w określonych ramach. W obrębie tych ram owe relacje mogą przyjmować względnie różną postać sprawiającą, że zachowania ludzi w takich sytuacjach odpowiadają pewnym standardom. Odnosząc tą formę *framingu* do sytuacji,

³² R.E. Nisbett, *Mindware. Narzędzia skutecznego myślenia*, Smak Słowa, Sopot 2016, s. 28.

³³ *Ibidem*, s. 29.

³⁴ *Ibidem*, s. 31.

³⁵ *Ibidem*, s. 27.

w której pojawiają się postacie uchodźców możemy przyjąć, że sytuacyjne relacje pomiędzy uczestnikami takiej sytuacji, widziane z pierwszej perspektywy, determinowane powinny być regułami prawa i zasadami kultury, etyki oraz moralności, jakie kształtują normy zachowań szanujące drugiego człowieka. Patrząc na kształt tych relacji z drugiej perspektywy zauważamy, że mają na nie wpływ różnorodne czynniki związane z uczestnikami sytuacji: ich kultura, możliwości poznawcze, posiadane zasoby wiedzy i doświadczeń w kontaktach z innymi, zadania, które realizują. Mogą one być niekiedy przyczyną powodującą powstawanie niebezpiecznych wpływów burzących zasady sytuacyjnego bezpieczeństwa. Utrwalanie bezpieczeństwa w relacjach z innymi, szczególnie z uchodźcami, wymaga konstruowania takich relacji, które mieszczą się w obszarze standardów prawnych oraz są wyznaczone przez normy kulturowe, etyczne i moralne. Pojawia się tu lista pytań wymagających szybkich i trafnych odpowiedzi, między innymi takie: jaki kształt przyjmować powinny ramy, w obrębie których prowadzona komunikacyjna wymiana znaczeń sprzyjać będzie budowaniu sytuacyjnych relacji akceptowanych przez jej uczestników? Jak wyznaczać ich kształt? Czy da się uzgodnić względnie niekontrowersyjny kształt takich ram?

Ramowanie w podejściu perswazyjnym do komunikacji zakłada, że proces komunikacji perswazyjnej, wykorzystujący manipulację zmiennymi interweniującymi (struktura przekazu, treści przekazu, czas i długość informowania), wywołuje sekwencyjne dostosowanie się odbiorcy do komunikacyjnych zamierzeń nadawcy treści komunikatu. Cechą kreatywnego procesu komunikacji jest jego interaktywny i symboliczny, złożony oraz wielopoziomowy charakter. Interaktywność komunikacji wiąże się zarówno z wykorzystywaniem instrumentów komunikacji umożliwiających behawioralnie rozumianą interakcję dwu i wielostronną, a także pozwalających na stosowanie interakcji symbolicznej, interpretacyjnej, kształtującą strukturę percepcji dotyczącej roli i „ja” odbiorcy³⁶. Symbolika komunikacji związana jest z pojęciem znaku oraz symbolu. Znaki i symbole „(...) wyrażają zakodowany w nich przekaz, który dotyczy zarówno przeszłości, teraźniejszości jak i przyszłości. (...) są w swej naturze deskryptywne i nie stanowią elementu przyczynowo – skutkowego między nadawcą – sygnałem – odbiorcą”³⁷. Symbol opisuje relacje między dwoma społeczno-kulturowymi elementami wówczas, gdy każdy z nich pochodzi z innego kontekstu kulturowego. P. Ricoeur tak je ujmuje: „Symbole są niewątpliwie znakami, są to formy wyrazu udostępniające sens (...) Ich sens pierwotny, dosłowny, jawny wskazuje nam w trybie analogicznym sens drugi, dany wyłącznie w jego obrębie (...) W tym znaczeniu symbol daje, daje, bo jest intencjonalnością pierwotną, dającą przez analogię sens drugi”³⁸. Oddziaływanie symbolu zobrazować można przykładem: znak „półksiężyc” jest symbolem islamu. Jeśli chcielibyśmy kojarzyć go w jakikolwiek sposób z elementami, symbolami kultury chrześcijańskiej, to nie dostrzeżemy żadnej wewnętrznej relacji pomiędzy nimi. Zarówno „półksiężyc”, jak i znak „krzyż” pochodzą z różnych kultur oraz wykorzystywane są w różnych kontekstach. Skojarzenie kulturowego kontekstu „półksiężyc” i wybranego elementu chrześcijaństwa wymaga zastosowania reguł metafory. Tak jak „półksiężyc” kojarzy się z ekspansjonistyczną religią

³⁶ A. Sagan, *Symbolika produktu w systemie komunikacji marketingowej*, AE, Kraków 2003, s. 17.

³⁷ *Ibidem*, s. 20.

³⁸ P. Ricoeur, *Symbolika zła*, PAX, Warszawa 1986, s. 18.

islam, tak elementy kultury chrześcijańskiej mogą być postrzegane jako zagrożone eliminacją z religii, a więc i społeczno- kulturowego życia ludzi wyznających wiarę chrześcijańską. Ten przykład wskazuje na symbol, jako na znak podkreślający arbitralność w reprezentowaniu wartości i idei, mający silnie emocjonalny charakter³⁹. Przytoczone rozumienie symbolu wskazuje na jego kontekstowe znaczenie oraz na jego moc pobudzającą uczucia, emocje, pożądanie. Symbolicznie – stereotypy i uprzedzenie tkwią w głowie, mieszkają w języku⁴⁰, a dyskryminacja jest ich ujawnieniem, ich emanacją na zewnątrz, zachowaniem najczęściej determinowanym stereotypowymi przekonaniem oraz ocenami, dotyczącymi określonej grupy. Dyskryminacja w stosunku do uchodźców, to gorsze, a więc krzywdzące, nieuzasadnione i niesprawiedliwe ich traktowanie, z powodu ich przynależności grupowej⁴¹.

Ramowanie w dyskursach dyskryminacyjnych (dyskryminacja słowna) ma miejsce wówczas, gdy język jest wykorzystywany jako dyskryminujące narzędzie. Uwidacznia się ono wówczas, gdy w działaniach komunikacyjnych stosujemy⁴²:

- **dyskryminowanie przez nazywanie** – przybiera różne formy, niektóre strategie somatyzacji są bardzo wyraźne, np.: nazywanie poprzez „urasowienie” – obelgi rasistowskie; nazywanie poprzez odwoływanie się do nieakceptowanych zwyczajów, działań lub cech charakteru – obelgi etnicystyczne; nazywanie poprzez odwoływanie się do szczególnych cech ciała, kondycji fizycznej, ułomności umysłowej, więzów krwi, a także uwypuklających różnice kulturowe, a głównie religijne – obelgi nacjonalistyczne; nazywanie poprzez odwoływanie się do zwyczajów seksualnych – obelgi seksistowskie;
- **dyskryminowanie przez orzekanie** – strategia ta przybiera postać przypisywania osobom dyskryminowanym degradujących cech, własności i atrybutów, co zwykle wiąże się z uprzedzeniami oraz stereotypami społecznymi;
- **dyskryminowanie przez argumentację** – uzasadniana i legitymizowana za pomocą argumentacji, która nie zawsze jest „(...) zgodna z zasadami racjonalnej debaty i konstruktywnego przekonywania, takimi jak np. wolność słowa, obowiązek podania powodów, poprawne nawiązanie do poprzednich wypowiedzi przeciwnika, obowiązek wypowiadania się w sposób rzeczowy, poprawne odwoływanie się do niejawnych założeń, poszanowanie wspólnych założeń, stosowanie przekonujących argumentów i schematów argumentacyjnych, logiczność, akceptowanie wyników dyskusji oraz klarowność wypowiedzi i poprawność interpretacji”⁴³. Nieprzestrzeganie tych zasad w dyskursach ma miejsce wówczas, gdy legitymizacyjne strategie rasistowskie, etnicystyczne lub nacjonalistyczne, są stosowane po to, aby uzasadnić nierówne traktowanie oraz naruszanie podstawowych zasad demokratycznych i praw człowieka⁴⁴.

³⁹ R. Firth, *Symbols. Private and Public*, George Allen & Unwin, London 1973, s. 74–75.

⁴⁰ J. Bartmiński, *Stereotypy mieszkają w języku. Studia etnolingwistyczne*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007.

⁴¹ D. Cieślukowska, *Dyskryminacja*, [w:] *Edukacja antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, red. M. Branka, D. Cieślukowska, Stowarzyszenie Willa Decjusza, Kraków 2010, s. 115–117.

⁴² M. Reisiąg, *Dyskryminacja w dyskursach*, „tekst i dyskurs – text und diskurs” 2010, 3, s. 47–50.

⁴³ *Ibidem*, s. 49.

⁴⁴ *Ibidem*.

Analiza skutków framingu publicznego dyskursu o uchodźcach metodą pola semantycznego

Na temat uchodźców wiele się mówi i pisze, co znajduje odzwierciedlenie w dużej liczbie tekstów o różnej postaci, przede wszystkim prawnej/normatywnej, publicystycznej, potocznej. Elementami tych tekstów jest różnorodna wiedza o uchodźcach, ich kulturze, religii, poglądach, sposobach zachowywania się, czyli o ich sposobach „bycia w świecie”, a także o wpływie „ich bycia” na Polskę i Polaków. Przyglądając się licznym publicznym dyskursom dotyczącym uchodźców zauważa się, że źródłem wielu sporów i konfliktów, a także znaczącej radykalizacji używanego języka opisującego zjawisko uchodźstwa, nie są indywidualne poglądy dyskursantów na dany temat, ale raczej odmienny sposób, w jaki opisują i oceniają oni współczesną rzeczywistość, wynikający z przyjmowania zdecydowanie odmiennych analitycznych kryteriów. Kształtowaniu takich sposobów opisu rzeczywistości służy rama, jako newralgiczne narzędzie sugerujące ważność danej sprawy, porządkujące zawartość komunikatów, dostarczające sytuacyjnych kontekstów poprzez selekcję, wyeksponowanie, pominięcie bądź rozszerzenie informacji. Odbiorcy komunikatów również tworzą ramy dokonując selekcji oraz podkreślając określone atrybuty osób, kwestii publicznych, przedmiotów, np. stereotypów i wizerunków⁴⁵. Zauważa się, że spory między dyskursantami nie zawsze dotyczą jakichś kwestii szczegółowych, lecz koncentrują się na sprawach z poziomu bardziej podstawowego, dotyczącego wizji Polski i jej miejsca pośród innych państw, także skupiają się na pewnych wyjściowych założeniach na temat pożądanego kształtu społeczeństwa i czynników, które to społeczeństwo budują bądź mu zagrażają. Przyglądając się tym podziałom nasuwa się pytanie o to, jak postrzegani są uchodźcy, że wzbudzają takie silne kontrowersje dzielące polskie społeczeństwo na zdecydowanych przeciwników przyjmowania uchodźców i coraz mniej liczną grupę opowiadającą się za ich przyjmowaniem.

Według T. van Dijka, opisowo-wyjaśniający cel analizy dyskursu, to „(...) ukazanie, jak poznawczy, społeczny, historyczny, kulturowy i polityczny kontekst komunikacji i użycie języka rzutują na zawartość, znaczenie, struktury i strategie charakteryzujące tekst lub dialog i *vice versa*, jak sam dyskurs jest zintegrowaną częścią szerszego kontekstu i oddziałuje na niego”⁴⁶. Zaś do obowiązków badacza „(...) należy rekonstrukcja sposobów, za pomocą których sami uczestnicy (...) problematycznie, tematycznie wskazują lub komentują zjawiska, które chcemy zbadać”⁴⁷. Analiza komunikatów pozwala zorientować się w różnorodności i złożoności treściowej wielorakich pojęć/czynników, które prezentują dyskursanci, sposobach ich interpretowania i wykorzystywania, ważnych dla zrozumienia uchodźstwa.

⁴⁵ N. Winczewska, *Agenda-setting i framing*, http://ninawinczewska.blox.pl/tagi_b/599473/framing-ramowanie.html [dostęp: 10.05.2017].

⁴⁶ Cytat za: A. Grzymała-Kazłowska, *Socjologicznie zorientowana analiza dyskursu na tle współczesnych badań nad dyskursem*, „Kultura i Społeczeństwo” 2004, nr 1, vol. XLVIII, s. 19.

⁴⁷ M. Czyżewski, *Elementy całości. O niektórych dylematach analizy dyskursu*, [w:] *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologa*, red. A. Horolets, Toruń 2008, s. 29.

Analiza taka „(...) pomaga ukazać sposób myślenia, postrzegania i interpretacji rzeczywistości w obrębie danej społeczności, odsłania jej swoisty sposób profilowania w konkretnym dyskursie. Analiza aktorów, ich strategii działania, w których odzwierciedlają się ich punkty widzenia, ujawnia kulturowe warunki możliwości konstruowania właśnie tych dyskursywnych obrazów (...)”⁴⁸, tutaj zakresu znaczeniowego pojęcia *uchodźca*. W ramach analizy dyskursu wykorzystać można technikę analizy pól semantycznych⁴⁹, służącą odkrywaniu sądów autora o tym, jakim jest podmiot (tutaj: *uchodźca*) prezentowany w jego tekście. Pojęcie pola semantycznego jest przydatne w analizie dyskursu w tekstach, gdzie używane są często wyrazy, które wyjaśniają, przybliżają, uwypuklają, dookreślają znaczenia, na zasadzie skojarzeń wyrazów, jakie terminowi *uchodźca* nadają dyskursanci. Pole semantyczne pojęcia *uchodźca* w tekście to „(...) sieć jego powiązań z innymi słowami, wyrażeniami, zwrotami i pojęciami (...), umożliwiającą odczytywanie jego pełnego znaczenia lub zespołu znaczeń, w jakich zostało ono użyte”⁵⁰. Przydatna jest tutaj metodologiczna propozycja opracowana przez Regine Robin i jej zespół, którą z powodzeniem można wykorzystywać do badania pola semantycznego pojęć używanych przez dyskursantów⁵¹. R. Robin traktuje analizę pola semantycznego, jako badanie znaczenia danego tekstu, zdania, wyrazu, które polega na szukaniu/odkrywaniu tego znaczenia, co wymaga „(...) pewnej pracy nad tekstem, pozornego rozłożenia ciągu wypowiedzeniowego i porządku wypowiedzi po to, by złożyć je na powrót zgodnie z czytelnością znaczącą”⁵². Stąd, analiza pola semantycznego pojęcia *uchodźca* wymaga wytypowania i odpowiedniego pogrupowania wszystkich wyrażeń, jakie współwystępują z badanym słowem, gdyż każde słowo coś oznacza, kieruje do konkretnego desygnatu i otwiera miejsca dla innych słów, które uzupełniają i wzbogacają dany wyraz, a to pozwala określić: jakich wyrazów w swoich wypowiedziach używają autorzy przedstawiając podmiot, co dyskursanci z nim wiążą, co mu przeciwstawiają, jak go inaczej nazywają, jak się wobec niego zachowują, jakich działań z jego strony się spodziewają.

Procedura analizy pola semantycznego obejmuje⁵³:

- określenie problemu badania – jak postrzegają dyskursanci problem *uchodźców* (podmiot badania), którzy obraz zagrożenia przedstawiają w tekstach o zagrożeniach kulturowych i egzystencjalnych?
- wybór tekstów (wypowiedzi osób znaczących, internautów, artykułów, notatek) traktujących o *uchodźcach*, które będą przedmiotem badania,

⁴⁸ W. Czachur, *Dyskursywny obraz świata. Kilka refleksji*, „tekst i dyskurs – text und diskurs” 2011, nr 4, s. 94.

⁴⁹ Pole semantyczne (znaczeniowe) danego pojęcia – to zespół/układ wyrazów należących do tego samego pola, skupionych wokół tego pojęcia/terminu, które budują więzkę skojarzeń denotujących jego znaczenie, w: *Słownik terminów literackich*, https://www.bryk.pl/s%C5%82owniki/s%C5%82ownik_termin%C3%B3w_literackich/69729-pole_semantyczne_znaczeniowe.html [dostęp: 7.04.2016].

⁵⁰ R. Robin, *Badanie pól semantycznych: doświadczenia Ośrodka Leksykologii Politycznej w Saint-Cloud*, [w:] *Język i społeczeństwo*, red. M. Głowiński, Czytelnik, Warszawa 1980, s. 252.

⁵¹ *Ibidem*, s. 252–281.

⁵² *Ibidem*, s. 252.

⁵³ *Ibidem*.

- wyszukanie w wybranych tekstach słów i zwrotów (kluczowych) utożsamianych z podmiotem, czyli pozostających w sieci relacji z analizowanym pojęciem *uchodźca*,
- ustalenie, w oparciu o analizowany materiał, siatek powiązań pomiędzy pojęciem-podmiotem (tutaj *uchodźca*) a słowami i frazami kluczowymi – elementami pola i skategoryzowaniu ich względem funkcji, jaką pełnią w tekście wobec podmiotu, tworząc dla nich sześć osobnych sieci analizowanego pojęcia⁵⁴:
 - **ekwiwalenty** – „substytuty semantyczne”, czyli wyrażenia, które w tekście zastępują analizowany podmiot – poszukujemy wyrażen, z którymi jest utożsamiany, które w określonych kontekstach zastępują go;
 - **opozycje** – „wyrażenia wskazujące na przeciwieństwa analizowanego podmiotu”, to wyrazy i zwroty przeciwstawiane podmiotowi, czyli to, co stanowi jego przeciwieństwo;
 - **określenia** – wyrażenia charakteryzujące podmiot, wskazujące na to wszystko „co określa istotę lub sposób bycia podmiotu lub wykonawców czynności”; czyli wyrazy i zwroty mówiące o tym, jaki jest podmiot, jakimi cechami się charakteryzuje, jaki ma sposób bycia;
 - **asocjacje** – to różnego typu powiązania, skojarzenia, elementy z otoczenia analizowanego podmiotu – „związki syntagmatyczne, kontekstowe”, czyli wyrazy i zwroty wskazujące na to: z czym wiąże się, co mu towarzyszy, jest kojarzony podmiot;
 - **działania podmiotu** – „czyny podmiotu” – to wyrażenia określające aktywności podejmowane przez podmiot i ich skutki, pokazujące co robi podmiot, jak się zachowuje, jakie są tego skutki;
 - **działania na podmiot/wobec podmiotu** – „inne siły”, „kogoś trzeciego”, czyli zwroty pokazujące wpływy, działania i relacje podejmowane wobec podmiotu przez jego otoczenie;
- uporządkowanie każdej sieci, pozwalające utworzyć pola semantyczne podmiotu, a to umożliwi określenie wspomnianej powyżej „czytelności znaczącej”.

Ustaleniu pola semantycznego terminu „uchodźca” służyła analiza, dostępnych w Internecie, wybranych tekstów prasowych i wypowiedzi osób ważnych z lat 2015–2017, jak również postów internautów traktujących o uchodźcach. W tym celu odszukano w prezentowanych komunikatach wyrażenia, które stanowiły ekwiwalenty, opozycje, określenia, asocjacje, działania podmiotu, działania wobec podmiotu, dla kategorii uchodźca, zrekonstruowano wewnętrzne powiązania w wypowiedziach dyskursantów pozwalające na ustalenie mechanizmów konstruowania wizerunku osoby „uchodźcy” i stereotypów stanowiących podstawę jego tworzenia. Wyniki zamieszczono w tabeli 1.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 252–255.

Tabela 1. Pole semantyczne terminu „uchodźca”

Ekwiwalenty – wyrażenia, które w tekście zastępują pojęcie „uchodźca”:	
<ul style="list-style-type: none"> – etniczny brud, – imigrant ekonomiczny, – przedstawiciele grupy obcej, którzy otrzymają wsparcie (np. zasiłek), – wywodzą się z innej kultury i są wyznawcami innej religii, – arabusy, kebaby, brudasy, talibki, turbaniarze, – uciekinier, tułacz, wygnaniec, banita, zbieg 	<ul style="list-style-type: none"> – islamskie hordy, azjatycki najazd, socjalny dżihad, – najeźdźcy, kolonizatorzy, zdobywcy, cywilna armia, islamski taran, – brud(as), oszust, nierób, dzicz, pasożyt, pijawka, smoluch, ciemnota, krzykacz, cham, obibok, odpad, dzieciórób, kombinator
Określenia – wyrażenia charakteryzujące „uchodźców”:	
<ul style="list-style-type: none"> – nielegalny emigrant z postawą wybitnie roszczeniową, – nie dadzą nic w zamian – nie pójdą do pracy, aby móc samemu utrzymać się, – próby integracji ze społeczeństwem spełzną na niczym, – przyczyniają się do zwiększenia przestępczości, – odbiorą pracę urodzonym w Polsce 	<ul style="list-style-type: none"> – uchodźca jest kimś, kto posiada tylko jedną tożsamość: religijną – muzułmańską, doprowadzą do islamizacji kraju, – przestępczość, złodziej, niebezpieczeństwa, brak zasad, ciężar, brak wykształcenia; ich negatywne nastawienie: roszczeniowość, niewdzięczność, zło, – zdrajca, tchórz, nie chce walczyć za swój kraj, nie chce walczyć o wolność, zły patriota
Opozycje – wypowiedzi pozostające w opozycji do kategorii „uchodźca”:	
<ul style="list-style-type: none"> – stałe obciążenie/balast dla systemu świadczeń socjalnych, – nieskończony rezerwuar pensjonariuszy zakładów penitencjarnych, – przekonanie, że będą obciążeniem dla gospodarki państwa, – masowy napływ muzułmańskich rodzin do katolickich parafii jest prostą drogą do upadku chrześcijaństwa na Zachodzie, – uchodźcy stają się lustrem, w którym przegląda się każdy z nas, – jedząc kebaba osiedlasz Araba 	<ul style="list-style-type: none"> – wojna kulturowa pomiędzy kulturą europejską a światem muzułmańskim, – wyzwanie dla Europy - uchodźcy z Syrii i Afryki Północnej, – „zderzeniu cywilizacji”, – uzasadnione obawy przed muzułmańskimi imigrantami, – przyjęcie uchodźców na swe terytorium pociągnie za sobą groźbę konfliktów i niepokojów, – zapowiedź kłopotów
Asocjacje - skojarzenia odnoszące się do osoby „uchodźcy”:	
<ul style="list-style-type: none"> – głębokie pokłady lęków przed muzułmanami drzemące w społeczeństwie polskim, – nie może narażać pomagających na niebezpieczeństwo, – wielu Polaków przeciwnych jest przyjmowaniu uchodźców 	<ul style="list-style-type: none"> – terrorysta, terroryzm, bomby, zamach, dżihadysta, – wzrosła społeczna akceptacja dla postaw otwarcie islamofobicznych, – to brutalne, ale musimy zachować instynkt samozachowawczy
Działania podmiotu - różne formy rzeczywistej i potencjalnej aktywności „uchodźcy”:	
<ul style="list-style-type: none"> – troszczą się jedynie o członków swojej rodziny – nie integrują się ze społeczeństwem, – dokonują inwazji, szturmują, najazdu, podboju, penetracji, terroru, 	<ul style="list-style-type: none"> – Muzułmanie wypowiedzieli bezwzględny wojnę Krzyżowi stawiając Europejczyków w roli „albo my albo oni”, „życie albo śmierć”,

<ul style="list-style-type: none"> – akceptowanie imigrantów niesie ze sobą ryzyko możliwych epidemii, a bezpieczeństwo obywateli to najważniejsza kwestia, – rój ludzi, pokonujących Morze Śródziemne, aby znaleźć lepsze życie, – <i>jest to zalew Europy śmieciem ludzkim, który nie chce pracować</i> 	<ul style="list-style-type: none"> – są już objawy pojawienia się chorób bardzo niebezpiecznych i dawno nie widzianych w Europie: cholera na wyspach greckich, dyzenteria w Wiedniu, różnego rodzaju pasożyty, pierwotniaki, które (...) nie są groźne w organizmach tych ludzi, mogą tutaj być groźne, – to ludzie, którym nie chce się pracować i liczą jedynie na pomoc socjalną
Działania wobec podmiotu – odczucia i wpływy zewnętrzne skierowane na „uchodźcę”:	
<ul style="list-style-type: none"> – jak ich kochacie to wyjeżdżajcie do nich, – straszą napływem terrorystów z Państwa Islamskiego przebranych za uchodźców, – straszą wprowadzeniem prawa szariackiego, – chcecie nam wcisnąć tą dzicz, żebyśmy sobie życie zmarnowali, – należy przyjmować uchodźców, choć wiemy, że będą się z tym wiązały liczne trudności, – pomoc ludziom w potrzebie jest wartością nadrzędną i kosztem, który trzeba ponieść, – zero uchodźców w naszym kraju, – nie chcą mieć z uchodźcami żadnych kontaktów, gdyż boją się różnych form ich dominacji 	<ul style="list-style-type: none"> – oferuje imigrantom „przyspieszone kursy asymilacji”, – nie pożałuje „bejsbola” na ludzkie śmieci, – wśród uchodźców są terroryści, dlatego nie powinniśmy ich wpuszczać, – czując lęk przed uchodźcami, nie potrafimy się do nich zbliżyć, a nie zbliżając się, pogłębiamy swój lęk, – powinniśmy przyjąć uchodźców i nie powinni być to wyznawcy islamu, – musimy przyjąć uchodźców, ale takich, którzy nie stanowią dla nas zagrożenia

Źródło: opracowanie własne na podstawie tekstów⁵⁵.

Powyższe zestawienie wskazuje, że pole semantyczne terminu „uchodźca” i związany z nim wizerunek uchodźców, jest bardzo wielostronne i niejednorodne, co wynika z liczby oraz różnorodności wyłonionych słów-kluczy. Zrekonstruowanie, w oparciu o tak zróżnicowane pole semantyczne jednego – spójnego i jednoznacznego wizerunku „uchodźcy”, jest trudne.

Marek Kłosiński zaproponował, aby końcowym wynikiem analizy była definicja badanego podmiotu, której elementy to słowa-klucze wywodzące się z pola semantycznego danego pojęcia, oddająca znaczenia, w jakim używano podmiotu

⁵⁵ M. Kropiński, K. Hansen, *Jakie skojarzenia ze słowem „uchodźca” mają Polacy?*, Centrum Badań nad Upředzeniami, Warszawa, 2016, s. 4–5; <http://pl.blastingnews.com/europa/2015/11/imigrancki-koncert-zyczen-zobacz-czego-zadaja-uchodzczy-w-niemczech-wideo-00633953.html>; <http://biuletyn-migracyjny.uw.edu.pl/52-wrzesien-2015/uchodzczy-musulmanscy-nad-wisla-niemile-widziani>; K. Górak-Sosnowska, *Uchodźcy i łatka terroryzmu*, <http://www.institutobywatelski.pl/24337/komentarze/uchodzczy-i-latka-terroryzmu>; <https://wiadomosci.wp.pl/najdziwniejsze-wypowiedzi-antyimigranckie-6043597094093441g/2>; http://www.se.pl/wiadomosci/polityka/skandaliczna-wypowiedz-korwin-mikkego-o-uchodzcach-smieci_67618.html; https://pl.wikiquote.org/wiki/Uchodźca%C5%B4Aca;_Islamskie_hordy,_azjatycki_najazd,_socjalny_dżihad._Jak_polskie_media_pisz%C5%82_o_uchodźcach?; <http://obserwatorium.kulturaliberalna.pl/raport/islamskie-hordy-azjatycki-najazd-socjalny-dzihad-jak-polskie-media-pisz-o-uchodzcach-uchodzczy/>; P. Semka, *Postawić tamę ekstremizmowi*, „Do Rzeczy” 2015, nr 31, s. 3; Naczelny „Do Rzeczy”, *Nie mituj bliźniego swego bardziej od siebie samego. Manifest antyimigracyjny*, <http://wyborcza.pl/1,75478,18739221,naczelny-do-rzeczy-musulmanie-w-parafiach-doprowadza-do-upadku.html#ixzz41doFnyxL> [dostęp: czerwiec 2017].

w analizowanych tekstach. Rekonstrukcja definicji podmiotu przebiega według schematu⁵⁶:

PODMIOT POLA (*badane wyrażenie*) → CZYLI (*ekwiwalenty*) → TO (*określenia*) → W PRZECIWIENSTWIE DO (*opozycje*) → Z KTÓRYM WIĄŻĄ SIĘ (*asocjacje*) → KTÓRE POWODUJE (*działania podmiotu*) → WOBEC KTÓREGO (*działania wobec podmiotu*)

Z analiz słów kluczcy rozmieszczonych w sieciach zależności wyłaniają się co najmniej dwie płaszczyzny, w obrębie których można podjąć próbę sformułowania definicji „uchodźcy”, obrazującej sposób, w jaki dyskursanci postrzegają uchodźców i rozumieją towarzyszące im problemy. W pierwszej płaszczyźnie definicja odnosi się do „uchodźcy” widzianego przez pryzmat zagrożeń, jakie pojawiać mogą się w sytuacji, gdy zamieszkają na danym terenie. Zgodnie z nią:

Uchodźca/y:

czyli innymi słowy: najeźdźcy, islamskie hordy, kolonizatorzy, zdobywcy, imigrant ekonomiczny, cywilna armia, islamski taran, socjalny dżihad, dżihadyci;

to ci, którzy: doprowadzą do islamizacji kraju, nie dadzą nic w zamian – nie pójdą do pracy, aby móc samemu utrzymać się, mają postawy wybitnie roszczeniowe, odbiorą pracę urodzonym w Polsce, przyczyniają się do zwiększenia przestępczości;

w przeciwieństwie do: to stałe obciążenie dla gospodarki państwa i balast dla systemu świadczeń socjalnych, rosnąca groźba konfliktów i niepokojów, zapowiedź kłopotów, masowy napływ muzułmańskich rodzin do katolickich parafii prowadzący do upadku chrześcijaństwa, wojna kulturowa pomiędzy kulturą europejską a światem muzułmańskim;

z którymi wiąże się: wzrost pokładów lęków przed muzułmanami, wzrost społecznej akceptacji dla postaw otwarcie islamofobicznych, wzrost niechęci do przyjmowania uchodźców;

którzy powodują: ryzyko możliwych epidemii, zalew Europy śmieciem ludzkim, dokonują inwazji, szturm, najazdu, podboju, penetracji, terroru, wypowiedzieli bezwzględną wojnę Krzyżowi stawiając Europejczyków w roli „albo my, albo oni”, „życie albo śmierć”;

wobec których: oferuje się imigrantom „przyspieszone kursy asymilacji”, nie pożątuje „bejsbola” na ludzkie śmieci, z uchodźcami żadnych kontaktów – to terroryści, chcą dominować, nie potrafimy się do nich zbliżyć, a nie zbliżając się, pogłębiamy swój lęk, nie powinniśmy ich wpuszczać.

Druga płaszczyzna, na której rozpatrywać można osobę „uchodźcy”, związana jest ze sposobem jej postrzegania, jako człowieka związanego z określoną kulturą i religią oraz towarzyszących im zwyczajach. Słowa-klucze, które stanowią podbudowę tej definicji, mają silne zabarwienie emocjonalne, opisują uchodźców jako osoby, których trzeba się bać i należy ich unikać. Zgodnie z nią:

⁵⁶ M. Kłosiński, *Obraz bezrobocia i bezrobotnych w polskiej prasie*, „Kultura i Społeczeństwo” 1994, nr 2; *idem*, *Semantyczna analiza pojęć „Bezrobocie” i „Bezrobotny” („Bezrobotni”) w wypowiedziach prasowych*, „Kultura i Społeczeństwo” 1994, nr 3.

Uchodźca/y:

czyli innymi słowy: imigranci ekonomiczni, przedstawiciele grupy obcej, arabscy, kebabcy, brudasy, talibki, turbaniarze, pasożyty, pijawki, smoluchy, ciemnota, krzykacze, obiboki, odpady, dziecioroby, kombinatorzy, etniczny brud, wywodzą się z innej kultury i są wyznawcami innej religii;

to ci, którzy: nielegalni emigranci z postawą wybitnie roszczeniową, posiadają tylko jedną tożsamość: religijną – muzułmańską, doprowadzą do islamizacji kraju, nie dadzą nic w zamian – nie pójdą do pracy, nie zintegrują się ze społeczeństwem, nie chcą walczyć za swój kraj i o wolność;

w przeciwieństwie do: zderzenie cywilizacji, wyzwanie dla Europy, nieskończony rezerwuar pensjonariuszy zakładów penitencjarnych, stają się lustrem, w którym przegląda się każdy z nas;

z którymi wiąże się: narażanie pomagających na niebezpieczeństwo, głębokie pokłady lęków przed muzułmanami, sprzeciw dla przyjmowania uchodźców, zachowanie instynktu samozachowawczego;

którzy powodują: nie integrują się ze społeczeństwem, troszczą się jedynie o członków swojej rodziny, straszą wprowadzeniem prawa szariackiego, dokonują inwazji, szturmów, najazdów, podboju, penetracji, terroru;

wobec których: zero uchodźców w naszym kraju, nie chcemy mieć z uchodźcami żadnych kontaktów, nie potrafimy się do nich zbliżyć, a nie zbliżając się, pogłębiający swój lęk, powinniśmy przyjąć uchodźców i nie powinniśmy być to wyznawcy islamu, należy przyjmować uchodźców, choć wiemy, że będą się z tym wiązały liczne trudności, musimy przyjąć uchodźców, ale takich, którzy nie stanowią dla nas zagrożenia.

Przedstawiony powyżej stan rzeczy skłania do sformułowania uwag i postulatów wskazujących na potrzebę brania odpowiedzialności przez uczestników dyskursu o uchodźcach, za sposób formowania swoich praktyk dyskursywnych oraz za prezentowane teksty. Wymagać tu należy krytycznego i refleksyjnego namysłu nad tworzonymi tekstami, by przede wszystkim nie przyczynić się do niszczenia podmiotowości i osobowości zarówno „swoich”, jak i „obcych”, lecz starać się, by tworzone teksty dyskursu były kluczem do ludzkiego porozumienia się, a przez to skutecznym medium personalizacji i humanizacji relacji pomiędzy „swoimi i obcymi”.

Podsumowanie

Ramy, z racji posiadania ewidentnego psychologicznego nacechowania, stanowią instrument, który stosowany w tworzeniu komunikatów w dyskursie masowym, z jednej strony, porządkuje postrzeganie wiedzy, wartości, aspiracji, przekonań jednostek i społeczności, z drugiej umożliwia generowanie i interpretowanie znaczeń. Tak tworzony dyskurs staje się narzędziem interpretacji rzeczywistości, a więc może ułatwiać prawidłową interpretację społecznych zjawisk związanych z uchodźctwem, ale może także deformować tę rzeczywistość propagując zachowania dyskryminujące i wykluczające uchodźców. Ramy poprzez wykorzystywanie schematów poznawczych, nadawanie sensów, tworzenie konotacji, umieszczanie w kontekstach, sugerowanie interpretacji, determinuje sposób myślenia człowieka/ludzi i przyczyniać może

się do krzewienia kultury oraz mowy nienawiści w stosunku do Obcych, wyznacza ramy doświadczania czy rozumienia tego fragmentu naszej rzeczywistości, a to nakazuje uczestnikom komunikowania się bycie roztropnym w podejmowaniu odpowiedzialnych decyzji moralnych. Jan Paweł II, w Orędziu na Światowe Dni Środków Komunikacji Społecznej, nawoływał:

(...) byście nie przedstawiali człowieka w sposób okaleczony i zniekształcony, człowieka zamkniętego na prawdziwe ludzkie wartości; (...) byście nie drwili z wartości religijnych, nie pomijali ich, nie interpretowali na podstawie ideologicznych schematów; byście przekazywali wasze informacje opierając się na kryteriach prawdy i sprawiedliwości; (...) byście nie szerzyli zepsucia w społeczeństwie, (...) byście wszyscy (...) byli świadomi, że rozpowszechnianie przez was wiadomości docierają do mas, które są masami tylko ze względu na liczebność tworzących je ludzi, z których każdy jest człowiekiem, konkretną i niepowtarzalną osobą, i jako osoba musi być uznawany i szanowany⁵⁷.

Sterowanie procesem komunikacyjnego poznania, z efektów którego korzystają osoby komunikujące się, wikłając poznanie w konteksty historyczne, religijne czy kulturowe: własne i Obcego, „(...) pozwala na podkreślenie względności systemu wartości i trudności/nieemożność skonstruowania jednego systemu norm, który byłby powszechnie przyjęty i zaakceptowany”⁵⁸. Uwypuklanie i wielowątkowe ukazywanie, na przykład, chrześcijańskiego i muzułmańskiego punktu widzenia na sytuację uchodźców oraz związane z nią zdarzenia, pozwala skuteczniej perswadować czy manipulować tymi elementami kultur: muzułmańskiej i chrześcijańskiej, które pogłębiają rozdźwięk pomiędzy subiektywną a obiektywną interpretacją zjawiska uchodźstwa, oraz te kulturowe elementy, w których są podobne, bądź w których się one różnią.

Framing w nowych mediach jako narzędzie manipulacyjnego oddziaływania na społeczeństwo, na przykładzie budowania dyskryminującego obrazu uchodźców

Streszczenie

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na problem zawarty w pytaniu: czy *framing* jest tym narzędziem, które przyczynia się do zachowań dyskryminujących i wykluczających uchodźców? Wymagało to krytycznego spojrzenia na *framing* jako na językowe narzędzie perswazji i manipulacji wpływające na kształt publicznej debaty, którego efektem jest radykalizacja języka komunikacji o uchodźcach, dyskryminująca i wykluczająca ich z życia społecznego. Przedstawiono też możliwości wykorzystania metody pola semantycznego w analizie skutków *framingu* obecnego w publicznej komunikacji o uchodźcach i tworzenia na tej podstawie definicji uchodźcy w aspekcie jego społecznego postrzegania i rozumienia.

Słowa kluczowe: framing, uchodźca, język perswazji i manipulacji, pole semantyczne

⁵⁷ Jan Paweł II, *Orędzie na Światowe Dni Środków Komunikacji Społecznej*, 24.05.1984, s. 127.

⁵⁸ H. Mamzer, *Świadomie o Innym*, [w:] *Rola świadomości w świecie ponowoczesnym*, red. W. Kulesza, H. Mamzer, Warszawa 2009, s. 37.

Framing in the New Media as a Tool of Manipulation on Society on the Example of Building a Discriminating Image of Refugees Abstract

The aim of the article is to highlight the problem in the question: is framing a tool that contributes to discriminatory behavior and excludes refugees? This required a critical look at framing as a linguistic tool of persuasion and manipulation that influenced the shape of public debate, resulting in, the radicalization of the language of communication about the refugees and discriminating and excluding them from social life. The possibilities of using the semantic field method in analyzing the effects of framing present in public communication about refugees and creation on that basis of the refugee definition in the aspect of their social perception and understanding are also presented in the article.

Key words: framing, refugee, language of persuasion and manipulation, semantic field

Фрейм в новых средствах массовой информации как инструмент манипуляционного воздействия на общество, на примере создания дискриминационного образа беженцев

Резюме

В статье обращено внимание на проблемы, поставленные в вопросе: можно ли считать фрейм инструментом, который способствует возникновению дискриминационного, негативного отношения к беженцам? Ответ на этот вопрос требовал рассмотреть фрейм как языковой инструмент манипуляции, влияющий на форму публичной дискуссии, результатом чего является радикализация языка общения о беженцах, дискриминация и исключение беженцев из общественной жизни. Указано также на возможность использования метода семантического поля во время анализа последствий фрейма, присутствующего в общественных прениях о беженцах и создание на этой основе определения беженца в аспекте его социального восприятия и понимания.

Ключевые слова: фрейм, беженец, язык убеждения и манипуляции, семантическое поле